

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 33.332

Журавльова Ю.О., к.держ.упр.,
докторант

Одеський національний економічний університет

МІСЦЕ ОСВІТИ У СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ

Журавльова Ю.О. Місце освіти у соціально-економічному розвитку Одеського регіону. Освіта – важливий показник Індексу регіонального людського розвитку. У статті дана оцінка людського розвитку, зокрема за освітнім фактором, на прикладі Одеської області. Проаналізовано динаміку Індексу регіонального людського розвитку Одещини по блоку 6 «Освіта». Розкрито, що по інтегральному показнику «Освіта» Одеська область демонструє стабільність. Зазначено, що серед сильних сторін розвитку Одеського регіону – значний інтелектуальний, освітній, науковий, науково-дослідницький потенціал.

Ключові слова: освіта, вища освіта, Індекс регіонального людського розвитку, соціально-економічний розвиток, моніторинг.

Журавлева Ю.О. Место образования в социально-экономическом развитии Одесского региона. Образование – важный показатель Индекса регионального человеческого развития. В статье дана оценка человеческого развития, в частности по образовательному фактору, на примере Одесской области. Проанализирована динамика Индекса регионального человеческого развития Одещины по блоку 6 «Образование». Раскрыто, что по интегральному показателю «Образование» Одесская область демонстрирует стабильность. Отмечено, что среди сильных сторон развития Одесского региона – значительный интеллектуальный, образовательный, научный, научно-исследовательский потенциал.

Ключевые слова: образование, высшее образование, Индекс регионального человеческого развития, социально-экономическое развитие, мониторинг.

Zhuravlova Yu.O. The Place of Education in Socio-Economic Development of Odessa region. Education is an important indicator of the regional human development index. The article is an assessment of human development, including educational factor on the example of Odessa region. The analysis of the dynamics of human development index Odesa regional bloc 6. «Education». Reveals that in the integral index of «Education» in Odessa region shows stability. It was noted that among the strengths of the Odessa region has significant intellectual, educational, scientific and research potential.

Keywords: education, higher education, regional human development index, socio-economic development, monitoring.

Постановка проблеми. Стабільність розвитку регіональної економіки безпосередньо залежить від наявності відповідного соціально-економічного, науково-технічного й кадрового потенціалу. Зазначені чинники визначають привабливість регіону для розміщення нових, реконструкції наявних виробництв і тим самим для створення нових робочих місць. Своєю чергою, вони формують добробут населення та створюють умови для розвитку людського капіталу [1, с. 2].

Отже, актуальним питанням людського розвитку є, зокрема, використання освітнього потенціалу в регіонах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Експертами Програми розвитку ООН у 90-х роках ХХ ст. сформульовано концепцію людського роз-

витку, де основними вимірами було визначено здоров'я, матеріальне благополуччя та освіту.

Над дослідженнями проблем людського розвитку, зокрема регіонального Індексу людського розвитку, працює колектив науковців Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України під керівництвом Е.М. Лібанової [2; 3]. Демографічним складникам людського розвитку присвячено праці О.М. Гладуна [4], соціальній інфраструктурі – дослідження В.М. Новікова та З.С. Сіройча [5], питаннями соціальної політики опікується О.В. Макарова [6].

Разом із тим на сучасному етапі постає питання модернізації соціальної політики, зокрема системи освіти, оскільки вона має всеохоплюючий характер, здатна проникати практично в усі сфери суспільного

життя й сторони людської діяльності, впливає на різні об'єкти, явища й процеси соціального життя, що дає їм можливість із тим або іншим ступенем результативності впливати на загальний стан справ у суспільстві, регулювати та контролювати їх. Тому потребує уточнення та подальшого розвитку оцінка людського розвитку, зокрема за освітнім фактором, на прикладі Одеського регіону, що й зумовлює необхідність проведення даного наукового дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є моніторинг та оцінка людського розвитку в Одеській області, зокрема за освітнім фактором, із метою виявлення проблем та формування соціально-економічної політики на регіональному рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Показник «Освіта» використовується в різних дослідженнях. Так, фонд «Ефективне управління» з 2008 р. проводить дослідження конкурентоспроможності регіонів України, застосовуючи методологію Всесвітнього економічного форуму, що передбачає розрахунок Індексу конкурентоспроможності для країн світу.

Індекс конкурентоспроможності розраховується за допомогою трьох субіндексів. Субіндекс А «Базові вимоги» включає чотири складника: інституції, інф-

раструктуру, макроекономічне середовище, охорону здоров'я та початкову освіту. Субіндекс Б «Підсилювачі ефективності» містить п'ять складників: вищу освіту та професійну підготовку; ефективність ринку праці; ефективність ринку товарів; рівень розвитку фінансового ринку; технологічну готовність; розмір ринку. Субіндекс С «Фактори розвитку інноваційного потенціалу» містить два складника: рівень розвитку бізнесу та інновації.

Як бачимо з табл. 1, за складником субіндексу Б «Підсилювачі ефективності» «Вища освіта і професійна підготовка» Одещина за три роки піднялася з п'ятого на третє місце, що вище, ніж середній показник по регіонах. Крайній показник у Харківській області – 5, 28 [7].

Важливим чинником для вимірювання регіонального індексу людського розвитку є методика, яка розроблена Інститутом демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України в 2001 р. та використовується для розрахунку показників людського розвитку й оцінює стан та динаміку людського розвитку на фоні інших регіонів України [8]. У 2012 р. методика була оновлена та затверджена Постановою спільного засідання Президії НАН

Таблиця 1

Місце Одеської області серед регіонів України за індексом конкурентоспроможності

Показники	2011		2012		2013	
	бали	місце	бали	місце	бали	Місце
Індекс конкурентоспроможності		8		6		3
Субіндекс А «Базові вимоги»		8		4		2
Інституції	3,32	26	3,44	26	3,67	26
Інфраструктура	4,27	3	4,43	2	4,56	2
Макроекономічне середовище	3,98	20	4,52	1	4,20	1
Охорона здоров'я та початкова освіта	5,88	5	5,80	10	5,78	11
Субіндекс Б «Підсилювачі ефективності»		6		5		4
Вища освіта і професійна підготовка	4,69	5	4,76	5	4,96	3
Ефективність ринку товарів та послуг	3,77	14	3,96	12	4,26	1
Ефективність ринку праці	4,64	25	4,68	24	4,64	13
Рівень розвитку фінансового ринку	3,70	24	3,92	23	4,08	23
Технологічна готовність	3,28	4	3,42	3	3,40	2
Розмір ринку	2,51	5	2,63	6	2,73	6
Субіндекс С «Фактор розвитку і інноваційний потенціал»		22		18		14
Рівень розвитку бізнесу	3,73	19	3,86	18	3,99	9
Інновації	2,76	21	2,87	20	3,01	14

Джерело: складено за [1, с. 36, 37]

Таблиця 2

Динаміка Індексу регіонального людського розвитку по Одеській області, 2010–2015 рр.

2010		2011		2012		2013		2014		2015	
ІРЛР	ранг	ІРЛР	ранг	ІРЛР	ранг	ІРЛР	ранг	ІРЛР	ранг	ІРЛР	ранг
3,7470	8	3,7215	10	3,8299	10	3,8188	9	3,8602	7	3,7879	12

Джерело: складено за [8]

України та Державного комітету статистики України (нині – Державна служба статистики України).

Індекс нараховує 33 показника, які зводяться у шість субіндексів (за такими окремими аспектами людського розвитку, як: відтворення населення; соціальне становище; комфортне життя; добробут; гідна праця; освіта). Субіндекси утворюють єдиний інтегральний показник для певного регіону України [8].

Як бачимо з табл. 2, Індекс людського розвитку по Одеській області з 2010 по 2013 р. стабільний, у 2014 р. область покращила свій результат, але в 2015 р., навпаки, погіршила, зайнявши 12-е місце, зокрема, за рахунок погіршення показника по блоку 6 «Освіта», який включає:

6.1. Чистий показник охоплення дошкільними навчальними закладами дітей віком 3–5 років, %. Характеризує рівень соціалізації дошкільнят, що сприяє їх фізичному та психічному розвитку, дає досвід спілкування, забезпечує вироблення умінь, навичок, необхідних для подальшого навчання; розраховується як відношення чисельності вихованців дошкільних навчальних закладів віком від трьох до шести років до загальної чисельності дітей цього віку.

6.2. Охоплення загальною середньою освітою дітей шкільного віку (6–18 років), %. Показує рівень виконання державою гарантії на отримання дітьми повної середньої освіти, характеризує загальний розвиток дітей, їх здатність до професійного самовизначення та подальшого розвитку; розраховується як відношення кількості дітей віком від шести до 19 років, які станом на 1 вересня відповідного року навчаються у ЗНЗ усіх ступенів, у ПТНЗ, на основних відділеннях ВНЗ усіх рівнів акредитації для здобуття повної загальної середньої освіти, до загальної чисельності дітей цього віку.

6.3. Частка осіб із освітою не нижче рівня «базова вища» серед населення 25 років і старше, %. Характеризує рівень професійно-кваліфікаційної підготовки населення, є важливою складовою частиною людського розвитку.

6.4. Середня тривалість навчання осіб віком 25 років і старше, років. Найбільш узагальнена характеристика освітнього складника людського розвитку; розраховується як сума кількості років навчання (або загальна тривалість навчання впродовж життя)

населення у віці від 25 років і старше у навчальних закладах, що забезпечують отримання відповідного ступеня освіти починаючи з початкової.

6.5. Середній бал за результатами зовнішнього незалежного оцінювання (по всіх предметах). Характеризує загальний рівень якості шкільної освіти; розраховується як середній бал по всіх предметах та всіх учасниках тестування [9, с. 17, 18].

Із табл. 3 видно, що по показнику охоплення дошкільною освітою Одеська область протягом останніх трьох років займає 18–19-е місце. Це зумовлено тим, що в 90-ті роки в області втрачено майже половину дошкільних навчальних закладів. Але останнім часом мережа дошкільних навчальних закладів області стала значно розвиватися і за останні п'ять років збільшилась на 80 одиниць, у тому числі за рахунок розвитку мережі дошкільних навчальних закладів приватної форми власності. Так, протягом останніх п'яти років ліцензії на надання освітніх послуг у сфері дошкільної освіти отримали 35 приватних закладів. Нині в області діє 55 дошкільних закладів приватної форми власності, де отримують дошкільну освіту 2,9 тис. дітей.

Проте мережа дошкільних навчальних закладів залишається недосконалою через покращення демографічної ситуації в регіоні та переміщення в область осіб із тимчасово окупованої території України. Черга на влаштування до дошкільних навчальних закладів зростає і нині становить понад 22 тис. дітей, із них понад 13 тис. у м. Одеса. Крім того, спостерігається значне перевантаження груп дітьми у містах обласного значення, районних центрах та районах, близько розташованих біля обласного центру (подекуди на 50–60%), що погіршує умови перебування дітей у закладах та не сприяє наданню якісної дошкільної освіти та догляду за дітьми [10].

По показнику охоплення загальною середньою освітою бачимо, що в 2013 та 2015 рр. Одеська область займає дев'яте місце. На нашу думку, не останню роль у цьому відіграє той факт, що за фінансовими витратами на навчання одного учня область займає передостаннє місце в Україні. Середня вартість утримання одного учня по області – 8,6 тис. грн. [11]. Хоча слід зазначити, що вартість утримання одного учня залежить від наповнюваності шкіл, в

Таблиця 3

Динаміка Індексу регіонального людського розвитку Одеської області по блоку 6 «Освіта», 2013–2015 рр.

Роки	6.1		6.2.		6.3		6.4		6.5		По блоку «Освіта»	
	значення	ранг	значення	ранг	значення	ранг	значення	ранг	значення	ранг	значення	ранг
2013	0,0753	18	0,2226	9	0,1916	4	0,2056	2	0,1346	19	0,8297	10
2014	0,0763	19	0,2269	11	0,2073	4	0,2083	3	0,1371	19	0,8560	5
2015	0,0761	19	0,2269	9	0,1944	3	0,2040	6	0,1369	19	0,8384	8

Джерело: складено за [9]

області вона коливається від 3 тис. до 56 тис. грн., і там, де мала наповнюваність класів, там вартість утримання одного учня буде більшою.

Наприклад, найвища вартість утримання одного учня у загальноосвітніх навчальних закладах (далі – ЗНЗ) із малою наповнюваністю: в Ананівському районі – від 17,4 до 29,3 тис. грн. у семи ЗНЗ; в Арцизькому районі – від 12,2 до 28,1 тис. грн. у восьми ЗНЗ; у Балтському районі – від 15,6 до 26,6 тис. грн. у 10 ЗНЗ; у Березівському районі – від 15,7 до 26,6 тис. грн. у 10 ЗНЗ; у Великомихайлівському районі – від 13,6 до 23,4 тис. грн. у восьми ЗНЗ; у Кодимському районі – від 14,2 до 56,3 тис. грн. у трьох ЗНЗ; у Котовському районі – від 12,2 до 42,8 тис. грн. у 14 ЗНЗ; у Краснокнянському районі – від 18,5 до 36,8 тис. грн. у семи ЗНЗ; у Тарутинському районі – від 17,4 до 33,6 тис. грн. у семи ЗНЗ; у Ширяївському районі – від 12,3 до 26,4 тис. грн. у 12 ЗНЗ [10].

Із табл. 3 видно, що по показнику частки населення з вищою освітою у 2105 р. Одеська область увійшла до трійки регіонів України, що свідчить про популярність одеських вищих навчальних закладів та бажання мати вищу освіту.

По показнику середньої тривалості навчання осіб віком до 25 років Одеська область у 2015 р. поступилася трьома позиціями та займає шосте місце.

Тривожить стабільне 19-е місце серед усіх адміністративно-територіальних одиниць по результатах зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО), оскільки в сучасних умовах показники ЗНО безпосередньо впливають на обсяги державного замовлення фахівців в одеських вузах і через них – на демографічні та соціально-економічні чинники розвитку міста та області.

Тільки за останні два роки обсяги державного замовлення в одеських вищах скоротилися більше ніж на 44%, причому за останній рік – на 33,3% [12].

А в цілому по інтегральному показнику «Освіта» Одеська область порівняно з 2013 р. дещо покращила свої показники за рахунок показників охоплення повною загальною середньою та вищою освітою і, таким чином, демонструє стабільний розвиток.

Серед сильних сторін розвитку Одещини – значний інтелектуальний, освітній, науковий, науково-дослідницький потенціал. Але, на жаль, серед пріоритетних напрямів розвитку міста Одеси вищої освіти немає [13].

Водночас Стратегією економічного та соціального розвитку Одеської області до 2020 р., яка затверджена рішенням Одеської обласної ради від 21 грудня 2015 р. № 32-VII передбачено розвиток людського потенціалу регіону, зокрема формування конкурентоспроможного інтелектуального капіталу [1, с. 7].

Так, операційна ціль «Розвиток сучасної високоякісної освіти та науки» включає такі завдання: розвиток мережі дошкільних навчальних закладів різних типів та форм власності; реконструкція пристосованих приміщень та діючих закладів, повернення до мережі закладів, що використовуються не за призначенням розвиток альтернативних форм дошкільної освіти; створення умов рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю; впровадження та реалізація нових освітніх проектів (електронні підручники, дистанційні форми навчання) та сучасних інформаційних, комунікаційних технологій та засобів навчання; здійснення моніторингу якості освіти та освітніх послуг; упровадження освітніх програм та методів навчання з формування в учнівської молоді особистості, активної громадянської позиції; відкриття нових професій відповідно до сучасних потреб ринку праці, оновлення матеріально-технічної бази закладів та вдосконалення механізму працевлаштування випускників; підтримка молодих науковців [1, с. 50].

Висновки. Освіта – важливий показник Індексу регіонального людського розвитку. Якщо не приділяти належної уваги розвитку освіти, зокрема вищій, регіон може розгубити всі переваги, про які йшла мова вище. Наслідком цього може стати дисбаланс соціально-економічного розвитку Одещини, оскільки вища школа в усьому світі є важливим чинником соціально-економічного розвитку регіонів та міст.

Список літератури:

1. Стратегія економічного та соціального розвитку Одеської області до 2020 року, затверджена Рішенням Одеської обласної ради від 21 грудня 2015 року № 32-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oda.odessa.gov.ua/strategya-ekonomichnogo-ta-socialnogo-rozvitku-odesko-oblast-do-2020-roku/>.
2. Людський розвиток в Україні. Модернізація соціальної політики: регіональний аспект : [монографія] / За ред. Е.М. Лібанової ; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. – К., 2015. – 356 с.
3. Людський розвиток в Україні: трансформація рівня життя та регіональні диспропорції : [колективна монографія] : у 2-х т. / Відп. за вип. Л.М. Черенько, О.В. Макарова ; за ред. Е.М. Лібанової. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2012. – 436 с.
4. Населення України: демографічні складові людського розвитку / За ред. О.М. Гладуна. – Умань : Сочінський, 2015. – 180 с.
5. Трансформація соціальної інфраструктури в контексті забезпечення гуманітарного розвитку : [кол. монографія] / В.М. Новіков, Н.М. Дєєва, І.С. Каленюк [та ін.] ; за наук. ред. д.е.н., проф. В.М. Новікова, д.е.н., проф. З.С. Сіройча. – Вінниця : ПП Балук І.Б., 2015. – 384 с.
6. Макарова О.В. Соціальна політика в Україні : [монографія] / О.В. Макарова ; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. – К., 2015. – 244 с.

7. Звіт про конкурентоспроможність регіонів України 2013. Назустріч економічному зростанню та процвітання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://competitiveukraine.org.ua/ua/indexes/global/2013/17.html#top>.
8. Інтегральний індекс регіонального людського розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.idss.org.ua/ukr_index.html.
9. Державна служба статистики України. Регіональний людський розвиток. Статистичний бюлетень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
10. Департамент освіти і науки Одеської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.odessa.gov.ua/>.
11. Демографічна криза та нерівність в українській шкільній системі : аналіз нової бази даних «Шкільна карта України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.cedos.org.ua/edustat/graph.
12. Рада ректорів вищих навчальних закладів Одеського регіону [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ctors.odessa.ua/ua/uploads/other_doc.
13. Стратегія економічного та соціального розвитку міста Одеси до 2022 року. – Одеса : ТЕС, 2013. – 80 с.

УДК 331.5

Рубежанська В.О., аспірант
кафедри економіки і підприємництва
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ КАТЕГОРІЇ «РИНОК ПРАЦІ»

Рубежанська В.О. Наукові підходи до визначення змісту категорії «ринок праці». У статті розглянуті наукові підходи представників різних економічних шкіл до визначення ринку праці. Дано оцінку та проаналізовано погляди сучасних учених на зміст цього поняття. Виділено основні напрями визначення сучасними науковцями ринку праці. Досліджено підходи вчених до визначення понять «ринок трудових ресурсів» та «ринок робочої сили». Сформульовано власний підхід до визначення змісту категорії «ринок праці».

Ключові слова: ринок праці, ринок трудових ресурсів, ринок робочої сили, попит та пропозиція на рибочу силу, трудові відносини.

Рубежанская В.О. Научные подходы к определению содержания категории «рынок труда». В статье рассмотрены научные подходы представителей разных экономических школ к определению рынка труда. Дана оценка и проанализированы взгляды современных ученых на содержание этого понятия. Выделены основные направления в определении современными учеными рынка труда. Исследованы подходы ученых к определению понятий «рынок трудовых ресурсов» и «рынок рабочей силы». Сформулирован собственный подход к определению категории «рынок труда».

Ключевые слова: рынок труда, рынок трудовых ресурсов, рынок рабочей силы, спрос и предложение на рабочую силу, трудовые отношения.

Rubezhanskaya V.O. Scientific approaches to the definition of the content of the category «labor market». In the article the scientific approaches of representatives of different economic schools on labor market are reviewed. The views of modern scientists to this concept are assessed and analyzed. Main directions of the definition of modern scholars on the labor market are selected. The approaches of scientists to definition of terms «market of labor resources» and «market of labor force» are researched. The own approach to the definition of the content of this category is formulated.

Keywords: labor market, market of the labor resources, market of the labor force, supply and demand for the labor force, labor relations.

Постановка проблеми. У сучасній ринковій економіці для України велике значення має дослідження особливостей функціонування ринку праці. Призначення ринку праці як важливого елемента регулювання попиту та пропозиції робочої сили полягає у розв'язанні низки соціально-економічних проблем. Саме ринок праці є одним зі шляхів успішного та швидкого підйому всієї національної економічної системи.

Для того щоб визначити специфіку розвитку ринку праці та охарактеризувати процес його функ-

ціонування, необхідно визначити вихідні теоретичні положення. Кожен з елементів ринку праці пов'язаний з іншим, має свої логіку та закономірність функціонування, що пояснюється становленням вітчизняних та зарубіжних економічних систем та економічних теорій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню змісту категорії «ринок праці» присвячено праці зарубіжних та вітчизняних учених: В.Я. Боброва, В.С. Васильченко, Ф. Еджуорта,